

8. Поликарпов Н. П. Боевой календарь-ежедневник Отечественной войны 1812 года / Н. П. Поликарпов. [Под ред. В. П. Никольского]. – М.: Печатня А. Н. Снегиревой, 1913. – Ч. 1. – 663 с.
9. Яровенко С. П. Сім боїв війни 1812 року на Волині / С. П. Яровенко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Україна та Волинь у наполеонівських війнах. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 200-річчю війни 1812 року, 11-12 травня 2012 р. – Луцьк: Волинські старожитності, 2012. – Вип. 41. – С. 151-155.
10. Ададуrow В. В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних країн Російської імперії на початку XIX ст. / В. В. Ададуrow. – Львів: Видавництво Українського Католицького університету, 2007. – 560 с.
11. Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), ф. 35, оп. 208, д. 12, л. 193-197.
12. РГВИА, ф. 35, оп. 208, д. 15, л. 154-202.
13. РГВИА, ф. 29, оп. 198, д. 23, л. 191-192.
14. РГВИА, ф. 35, оп. 208, д. 19, л. 187-209.
15. РГВИА, ф. 41, оп. 77, д. 14, л. 194-205.
16. Цитаделя: Львівський мілітарний альманах [Під ред. О. Фешовця]. – Львів: Астролябія, 2012. – Ч. 1 (7). – 124 с.

Хомич Д. В. Надбужанская дивизия в боях на Волини во время франко-русской войны 1812 года.
В статье дана краткая характеристика боевого пути польской Надбужанской дивизии на территории Волынской губернии во время франко-русской войны 1812 года. Охарактеризован процесс и особенности формирования польских военизированных группировок, участвовавших в вооруженных столкновениях с русскими в указанных территориальных и хронологических рамках. На основе широкого круга исторических источников показаны главные бои польских солдат под предводительством генерала Антония Амилкара Косинского, что ранее не было объектом полноценного изучения со стороны отечественных и зарубежных ученых.
Ключевые слова: война 1812 года, поляки, Надбужанская дивизия, бой, Павловичи, Устилуг.

Homich D. V. Nadbuzhanska division at fights of the Volyn territory during the Franko-Russian War of 1812.

In this article it is shown a short description of the fighting way of the Polish Nadbuzhanska division of the Volyn's province territory during the Franko-Russian War of 1812. We can find the characteristic features of the process and formation of the Polish paramilitary groups who participated in armed clashes with the mentioned regional and chronological ambit. Based on the wide circle of historical sources it is shown the main fights of the Polish soldiers led by the general Anthony Amilkar Kosynsky, what previously it wasn't the subject of a full study of the domestic and foreign scholars.

Keywords: War of 1812, Poles, Nadbuzhanska division, fight, Pavlovychi, Ustilug.

УДК 94(430)

М. В. Михайлюк

«РАСИЗМ» В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІЙ ДУМЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІДЕОЛОГІЮ НАЦИЗМУ

У статті мова йде про відомих європейських діячів XIX – початку XX ст., які вплинули на формування і обґрунтування «расової теорії» націонал-соціалізму. Акцентується увага на расових поглядах європейських мислителів Ж.Гобіно, Х.Чемберлена, Г.Ліста, Л.Лібенфельса, а також на поглядах теоретиків нацистської ідеології А.Гітлера, А.Розенберга, В.Дарре, В.Дайца, в працях яких відображена расова концепція націонал-соціалізму.

Ключові слова: расизм, нацизм, європейська суспільствознавча думка, нордична раса, арійці, теоретики нацистської ідеології

Європейська суспільствознавча думка XIX – початку XX ст. заклала ідейний фундамент нацистського світобачення, значно вплинула на формування і становлення націонал-соціалізму, сприяла розвитку расової теорії нацизму, возвеличенню германської нації. Завдяки творчості французьких, австрійських, німецьких мислителів (письменників, філософів, аріософів, соціологів) Жозефа Артюра де Гобіно (1816-1882), Пауля Антіна де Лагарда (1827-1891), Хьюстона Стюарта Чемберлена (1855-1927), Гвідо фон Ліста (1848-1919), Йорга Ланца фон Лібенфельса (1874-1954) нацизм отримав теоретичну основу расизму.

Їх думки мали вплив на Адольфа Гітлера («Моя боротьба»), Ріхарда Вальтера Дарре («Селянство як джерело життя нордичної раси», «Кров і ґрунт»), Альфреда Розенберга («Міф XX ст.» та ін.), Вернера Дайца, Ганса Гюнтера («Посібник з расових проблем німецького народу», «Про расове походження євреїв» та ін.) та інших теоретиків нацизму. Расова теорія нацистів знайшла відображення в працях Людвіга Фердинанда Клауса («Нордична душа: Вступ у вчення про расову душу»), Якоба Графа («Вчення про родину і расова біологія: Посібник для студентів і учнів»), Пауля Бромера («Викладання біології і народна освіта»), Еріха Рістова («Положення про спадкове здоров'я») та ін.

Доступ до видань більшості зазначених осіб в Україні є вкрай обмеженим, на відміну від наукової спільноти за кордоном. Ознайомлення з ними сприяє радянська історіографія, а також перекладені в Росії, Україні, Білорусі праці сучасників нацизму та представників повоєнної доби. Проте тенденційність

радянського періоду (Г. Розанов [1], О. Бланк [2], Б. Бессонов [3], О. Галкін [4], В. Буханов [5], Д. Мельников і Л. Чорна [6]), суб'єктивний підхід сучасників нацизму (Герман Раушнінг [7], Уільям Ширер [8]), «постнацистський синдром» в творчості німецьких авторів, вплив комуністичної ідеології на окремих європейських істориків (Роже Бурдерон [9]) не дозволяють максимально об'єктивно підійти до здобутків теоретиків расизму.

Серед значної кількості праць привертають увагу публікації російських дослідників – С. Гурульова [10], В. Родіонова [11], українських – С. Бобилевої [12] і О. Давлєтова [13-15], а також представників зарубіжної історіографії Н. Гудрик-Кларка [16], Дж. Моссе [17], Л. Полякова [18].

Відомо, що в основі гітлерівських політичних ідей лежав соціальний дарвінізм, заснований на теорії Ч.Дарвіна про «природний відбір» та «боротьбу за існування», пов'язані з прагненням людиноподібних тварин вижити будь-якою ціною і зберегти свій вид. Головна праця Гітлера повністю пронизана ідеями і духом соціал-дарвінізму, расизму. Фюрер стверджував, що боротьба за виживання є базовим елементом людського життя, в результаті боротьби завжди перемагає сильніший. Тому розумів революцію як боротьбу нижчих рас з вищою за владу. Водночас зазначав, що люди більше гинуть не від воєн, а від расового змішування крові.

Гітлер наголошував на потребі заборонити невиліковно хворим мати дітей і обов'язково вивчати расове питання з малку, в школах і молодіжних організаціях. Адже вищою метою держави є збереження расового ядра. Тому за особистої підтримки Гітлера в Німеччині набула поширення програма расових досліджень «рассенформунг». Результати робіт нацистських вчених стали обов'язковими для вивчення в усіх навчальних закладах Третього рейху, від початкових класів до університетів [12, с. 457].

Расова ієрархія Гітлера поділила людство на «засновників культури», «носії культури» і «руйнівників культури». У «Майн кампф» він писав: «Природа противиться спарюванню слабких істот із сильними. Але ще в більшій мірі противно їй змішування високої раси з нижче стоячою расою. Таке змішування ставить під питання всю тисячолітню роботу природи над справою удосконалення людства. ...Результатом кожного схрещування рас є зниження рівня більш вищої раси, фізичний і розумовий регрес, а тим самим початок хоча і повільного, але систематичного виродження. ...Усі великі культури минулого помирали в результаті псування крові. ...Все, що ми маємо тепер у якості людської культури: мистецтво, наука і техніка - все це є продуктом творчості арійців, ...які стали основоположником людства» [19, с. 70-73]. Далі зазначив: «Ми, націонал-соціалісти, є хранителями вищих арійських цінностей на землі. ...Маємо зуміти умовити наш народ зробити все необхідне для захисту чистоти раси» [19, с. 206.]

В основу расової теорії нацисти поклали біологічні ознаки: форму черепа, колір очей і волосся, форму носу і вух, високий зріст (поставу), а також духовні ознаки: вірність обов'язку, честь, мужність, відвагу, організованість, культуру. Ієрархія рас передбачала поділ на арійсько-нордичну (німці, скандинави, англійці), середземноморську (французи, іспанці, італійці, румуни та ін.), слов'янську (чехи, словаки, болгари, росіяни, українці та ін.), чорну і жовту (японці, індійці, корейці, китайці, негри, араби). На найнижчій сходинці расової піраміди знаходилися євреї і цигани. Головним постулатом стала вищість арійсько-нордичної раси та її місія панування над іншими расами (народами).

Передумовою появи таких расових ідей послужила творчість відомих європейських мислителів другої половини XIX – початку XX ст. Одним із основоположників расово-антропологічної школи в соціології вважається французький дипломат, соціолог, публіцист, літератор Жозеф Артюр де Гобіно. Саме він поклав початок поділу рас на нижчі і вищі, повноцінні та неповноцінні. Серед усіх рас виділяв арійську (нордичну). У своєму чотиритомному творі «Досвід про нерівність людських рас» (1853-1855) Гобіно зробив спробу обґрунтувати необхідність існування пануючої в людському суспільстві еліти, роль якої, біологічно і генетично належить білій расі на чолі з німецькою гілкою. Біла раса має панувати над іншими – жовтою (монголоїдною) і чорною (негроїдною). Історія людства – це історія боротьби між расами, в результаті якої відбувається їх змішування, що призводить до втрати арійцями своїх якостей [2, с. 45].

Усі цивілізації беруть початок від білої раси і жодна цивілізація не може розвинутися без її внеску. Пращурами білої раси Гобіно бачив аріїв, які відносилися до групи індоіранських народів з притаманним їм великим зростом, білою шкірою, синіми очима. Арійці походили з Центральної Азії чи півночі Стародавньої Індії. Їх потомки в Європі розселилися частково у Франції, а також в Англії, Ірландії, Голландії, на Скандинавському півострові. Найкращими з них стали західні німці, які мешкали у басейні Рейну і в Ганновері. Інших німців, які населяли південь і схід Німецького Союзу Гобіно не відносив до вищої раси, оскільки вони змішалися з представниками нижчих рас – слов'янами [10, с. 63]. Сприяють прогресу саме західні німці, адже Римська імперія зазнала краху від германських племен чистої арійської раси. Германців арійського типу Гобіно вважав виличним створінням природи [8, с. 135]. Культура інших народів розвивається по мірі того, як біла раса встановлює своє панування над іншими нижчими расами. Але змішування з ними призводить до псування крові і зниження рівня культури, до непоправної катастрофи людства. Продуктом змішування рас і зниження культури є демократія [19, с. 67].

Така псевдонаукова позиція Гобіно сприяла появі різноманітних «міфологем» про вибрану і благородну «арійську сім'ю народів», поняття «вищої» і «нижчої» рас, «чистоту раси». Його ідеї не мали особливої популярності у Франції, хоча послужили появі школи послідовників расової теорії. Її представники (Жорж Ваше де ля Пуж, Едуард Дрюмон) розмірковували над питаннями расової гігієни і стерилізації, «єврейською проблемою».

Найбільш сприятливий ґрунт ідеї Гобіно знайшли в Німеччині, у 1894 р. були перекладені німецькою мовою і стали досить відомими. Водночас релігійна позиція публіциста не дозволяла йому пропагувати ідеї фізичної ліквідації представників «нижчих» рас, на відміну від нацистського режиму, який поставив себе

поза християнською мораллю і співчуттям, що дозволило розпочати практичну боротьбу з окремими «неповноцінними» народами [14, с. 138; 19, с. 67].

В Німеччині расову концепцію Гобіно розвинув Хьюстон Стюарт Чемберлен, який переїхав в Пруссію, згодом одружився на одній із дочок Р.Вагнера і основні свої праці писав німецькою мовою. Чемберлен був противником демократії і прибічником монархії й аристократії, виступав за «чистоту» німецької раси, заклав основи німецької расової теорії, а також науки «євгеніки» про расову чистоту.

Саме Чемберлена нацисти вважали духовним батьком Третього рейху. У творі «Основи XIX ст.» (1899), поміж іншим, він проповідував расову зверхність тевтонів, тевтонської «північної» раси, яка врятувала західну цивілізацію і мала створити новий світ з новим суспільним устроєм. Під тевтонами розумілися давньогерманські племена (франки, сакси, бавари та ін.), котрі, змішавшись з романізованими народами створили Франкську імперію, а згодом і Східнофранкське (Тевтонське) королівство [10, с. 70].

Як зазначає Ширер, для пояснення історичних витоків XIX ст. Чемберлен виокремив грецьку філософію і мистецтво, римське право і особистість Ісуса Христа як арійця. Вважав євреїв і германців чистою расою, а напівкровок романського походження - «пародією на людей», які мешкали в Середземномор'ї. «Невірно розуміти, - писав Чемберлен, - що тевтонські варвари стали причиною так званого середньовічного занепаду, він настав скоріше в результаті інтелектуального і морального банкрутства, повного расового хаосу, породженого помираючою Римською імперією, але завдяки тевтонам-германцям світу вдалося уникнути вічної темряви» [8, с.138]. Саме в тевтонах (германцях, кельтах і слов'янах) Чемберлен вбачав надію на спасіння людства, виділяючи германців, які успадкували кращі якості греків і арійців, що дало їм право правити світом [6, с.97].

Про історію давньогерманських племен було відомо ще з твору К. Тацита «Про походження германців», на який полювали нацисти, намагаючись викупити середньовічну копію рукопису із приватної колекції одного з італійських аристократичних родів, а також з «Хроніки Уралінди» (перевидання проф. Вірта), з якою були знайомі керівники рейху, зокрема Гімmlер [7, с. 176]. Більше того, історико-філософський підхід Чемберлена до расової проблеми та історії германців не може претендувати на науковість. Він радше нагадує художньо-публіцистичний твір або роздуми людини, яка мало розбирається в історії людства і намагається побудувати свою концепцію на припущеннях і не достовірних фактах.

У 1913 р. в Росії вийшов переклад книжки Чемберлена «Арійське світоспоглядання». Філософський твір складається з 13 розділів, в яких мова йде про поняття «мислення», історію і гуманізм, Пауля Дейссена, значення, функції і матерію арійського мислення, чистоту раси, буддизм як не арійське явище, органічність і алогічність мислення, зв'язок мислення з релігією, порівняння еллінської й індоарійської культур.

Оскільки Чемберлен захоплювався давньоіндійською культурою (філософією, релігією, міфологією, мовознавством, традиціями), то на початку книжки помістив метафізичний вислів з «Махабхарати» - «Так як істина лежить поза межами розуму, то вона і не може бути виражена словами», давши зрозуміти читачам, що сучасна цивілізація поки що не здатна осягнути «істину» і її пошук буде тривати не одне століття. У цьому питанні Чемберлен солідарний з Ніцше, який теж захоплювався давньоіндійською філософією, зокрема буддизмом і писав про ті самі речі. Загалом Чемберлен вважав давньоіндійську філософію мудрістю давніх аріїв.

У питаннях расової відмінності Чемберлен виділяє індогерманську (європейську) і індоарійську (східну) раси. Вбачає більшу схожість германців (німців) з індоаріями, ніж з грецькою культурою еллізму (еллінами). «Культура не має нічого спільного ані з технікою, ані з нагромадженням знань: вона є внутрішнім станом душі, відомим спрямуванням думки і волі» [20, с. 44], - писав він.

Отже, німецький стан душі був більше наближений до індоарійського, ніж до еллінського, що, доречі, суперечить концепції іншого твору автора. Тому не дивує той факт, що нацистські організації, на зразок «Аненербе» («Німецьке товариство з вивчення давньогерманської історії і спадку пращурів», президент - Генріх Гімmlер), де розроблялися наукові обґрунтування расової теорії нацизму, шукали коріння германців в Тибеті, серед ченців буддистських храмів і монастирів.

До 1945 р. в структуру «Аненербе» входило 450 науково-дослідних установ. Центром вважався замок Вартбург в Тюрингії. Протягом 1931-1939 рр. в Тибеті побувало кілька німецьких експедицій з метою знайти міфічну країну щастя «Шамбалу» і здобути підтвердження анатомічного зв'язку місцевої аристократії з нордичною расою. Одну з експедицій очолював оберштурмфюрер СС Ернст Шеффер – розробник і дослідник тибетської тематики в системі «Аненербе».

У квітні 1938 р. експедиція Шеффера прибула до Індії. На шляху до Тибету члени експедиції відвідали всі монастирі, які згідно з тибетськими легендами і рукописами, контактували з мешканцями Шамбали – представниками царства володарів світу, цивілізації атлантів, котрі нібито намагалися негласно керувати людством. Гімmlер особисто прохав Шеффера з'ясувати в Тибеті наявність замкнених популяцій блакитнооких блондинів, адже начитався публікацій про племена ранніх аріїв, які нібито близько 2000 років до н.е. завоювали більшу частину Азії, здійснили напад на Китай і Японію, а також про те, що Будда є представником нордичної раси. Один із членів експедиції Б. Бегер мав надавати місцевим жителям медичну допомогу в обмін на можливість робити антропометричні вимірювання і лицьові зліпки. В його експерименті взяло участь 376 тибетців. Згодом тибетський відділ «Аненербе», що існував з 1937 р., було розгорнуто в науково-дослідний інститут, розташований в замку Міттерзіль у Пінцгау [21, с. 31, 136-141; 22, с. 103].

Тим не менш творчість Чемберлена, зокрема «Основи XIX ст.» сподобалися кайзеру Вільгельму II, Гітлеру, Розенбергу. До початку Першої світової війни було продано 100 тис. примірників видання, станом на 1938 р. – понад 250 тис. За пропаганду здатності Німеччини підкорити весь світ, військово-економічну

могутність країни, спеціальну місію німців та їх особливе призначення в світі, у 1916 р. кайзер дарував філософу і письменнику німецьке громадянство, нагородив Залізним хрестом [8, с. 140-141].

Гітлер познайомився з Чемберленом в 1923 р. в Байреїті. На той час філософ вже був тяжко хворим і напівпаралізованим, але попри це поділяв ідеї молодого фюрера, вважав його месією, обраним повести за собою німецьку націю, тому вступив в ряди НСДАП і друкувався в партійних виданнях. У 1925 р. газета «Фелькішер беобахтер» вітала Чемберлена з 70-річчям, а його «Основи» прирівняла до «Євангеліє нацистського руху». За два роки помістила некролог про смерть «великого майстра», похорон якого відвідав Гітлер [8, с. 141-142; 10, с. 70-71].

Послідовником Чемберлена вважається Людвіг Вольтман – автор праці «Політична антропологія», який зробив спробу, спираючись на данні антропології, обґрунтувати зверхність германської раси над іншими народами, її право панувати на земній кулі [2, с. 46].

Із расистськими, націоналістичними ідеями та пангерманізмом Гітлер був знайомий ще раніше, в Лінці. У Відні продовжував вивчати расистську теорію, зміст памфлетів і періодичного видання Ланца «Ostara». Тому простежується ідеологічна схожість між ідеями Ланца і Гітлера. Вони обидва поділили світ на блакитнооких, світловолосих арійців і неарійців, які відповідальні за добро і зло, порядок і хаос, рятування і руйнацію. Арійці розглядалися ними як джерело і інструмент будь-якого блага, аристократизму і творчої дії, тоді як неарійці пов'язувалися з порчею, розкладанням, руйнівними намірами.

Ланц проповідував зверхність світловолосих і блакитнооких німців над усіма нижчими расами, віру у заколот нижчих рас проти германців, сподівався на прихід «пангерманського золотого віку», в якому здійсниться арійське панування над всесвітом. Він сформував своє політичне світобачення за зразком пангерманського руху Георга фон Шонерера, але перетворив його в більш універсальний тип расизму. Ланц засвоїв ідеї монізму і соціал-дарвінізму, розвинув свою власну містичну панарійську доктрину. Поєднав зоологію і антропологію зі Священними письменами для того, щоб описати героїчних напівбожественних арійців, яким загрожувало вимирання. Врятуватися можна було лише в лицарському культі.

План Ланца по забезпеченню расової переваги арійців став реальністю у Третньому рейху. З'являються закони про заборону міжрасових браків, знищення нижчих рас, розмноження чистокровних німців шляхом полігамії і створення материнських домів СС «Лебенсборн» з метою піклування про незаможних матерів. Усе це вже мало місце у віденському «Ostara».

Проте Гітлер сприйняв не всі аспекти світобачення Ланца, який мріяв про панарійську державу з урядом Габсбургів у Відні, адже молодий фюрер не поважав австрійської династії. Більше того, Ланц на відміну від Гітлера не критикував католицизм. Гітлер прихильно ставився до ідей Ланца про лицарські ордени, що відстоювали чистоту арійської крові. Попри це, у Третньому рейху видання творів Ланца було заборонено, його організації «ОНТ» і «Lumenclub» - розпущені гестапо. Нацистський режим заборонив сектантство і різноманітні ложі. Гітлер жодного разу не згадав ім'я Ланца в зафіксованих розмовах, промовах і документах [16, с. 214-220, 225].

Вплив Листа на формування гітлерівського світогляду теж значний. Гітлер особисто був знайомий з Лістом (у віденський період життя) і читав його праці. Ліст, як і Ланц, поділив світ на арійців і неарійців. Останніх бачив лише в ролі прислуги і рабів. Був у захваті від тевтонців, мріяв про прихід пангерманського тисячоліття і про світову гегемонію нової аріо-германської держави. Обидва писали про одні й ті самі речі, відтворювали почуття нестабільності німців в умовах розпаду австрійської монархії. Однак їх фантазії досить серйозно сприйняв нацизм і згодом встановив пангерманський порядок у Центральній і Східній Європі [16, с. 222, 225].

Расовою теорією цікавився майбутній міністр продовольства та сільського господарства Третнього рейху, один із теоретиків нацизму Р. Дарре. Він розпочинав рух до вершин рейху з молодіжної організації «Артаманів», в межах якої став ідеологічним наставником Гімmlера. Дарре вважав, що проблеми в сільському господарстві пов'язані з «проблемою крові». Селянство завжди складало глибинну основу крові німецької нації і тому завданням держави має бути системне сприяння розповсюдженню «селянської крові» – шляхом розселення на нових територіях, підвищення народжуваності, скорочення переселення з сіл до міст тощо.

Гімmlер першим назвав Дарре «оракулом крові і ґрунту». Для руху «Артаманів» ідеї Дарре означали боротьбу з ворожими нордичному міфу ідеями інтернаціоналізму, гуманізму та ін. Згодом більша частина прибічників артаманського руху перейде до лав НСДАП. У 1928-1929 рр. побачили світ перші великі роботи Дарре і після їх виходу колишній агроном стає провідним експертом табору «фьолькіше» з сільськогосподарських питань, а також одним із головних розроблювачів расової теорії. Саме ці праці привернули увагу Гітлера, адже їх автор обстоював ідею «селективного розмноження» німецької нації, майбутня міць Європи залежала від виживання німецької раси, тому відстоював ідею духовної та расової регенерації Німеччини шляхом повороту до сільського господарства. Наприкінці 1929 р. він особисто знайомиться з Гітлером і стає його радником [15, с. 17-18].

Расову теорію також серйозно вивчали співробітники зовнішньополітичного бюро НСДАП Розенберг і Дайц. У творі «Міф ХХ ст.» (1930) голова бюро намагався викласти своє розуміння таких понять як «міф крові», «нордична душа», «боротьба», «душа нордичної раси», «духовні цінності» тощо. Щодо Німеччини писав, що країна є душою німецької раси. Історія боротьби – це боротьба крові проти крові, раси проти раси, одного народу проти іншого, одних духовних цінностей проти інших. Відтак історію слід оцінювати з позиції расового питання. Духовними цінностями раси є мистецтво і релігія.

Завданням ХХ ст. Розенберг бачив створення нового типу людини на базі міфу, який би мотивував саме життя. «Посеред катастрофічного краху душа нордичної раси пробуджується до нової більш високої

свідомості. Ця расова свідомість дозволяє людині зрозуміти, що створюються нові головні цінності, які не можуть існувати на рівних правах, вони є взаємно виключаючими. Нова свідомість переконає, що саме духовні цінності раси панують над усіма іншими. Все чужорідне має бути безжально відкинуте не тому, що воно добре або погане, а тому, що воно є чужим для внутрішньої структури німецької душі», - писав він [23, с. 37-38].

С. Гурульов зазначає, що саме Розенберг розвинув теорію про стародавню білокуру расу, яка колись правила народами іншої расової приналежності, познайомив німців з міфами про давніх аріїв. Традиційно розвинуті в Німеччині ідеї націоналізму, національної зверхності (пангерманізму) він доповнив уявленнями про расову зверхність німців. Поєднання німецького націоналізму зі світовим расизмом, на думку Гурульова, і є нацизмом. Розенберг заклад основи расової політики НСДАП [10, с. 67].

О. Давлетов вважає «Міф ХХ ст.» сплавом інтелектуальних амбіцій та расистського міфотворення. Розенберг і Гітлер всю історію людства розглядають як боротьбу нижчих і вищих рас, а йдучи по шляху Чемберлена рахують Ісуса Христа арійцем [14, с. 139]. В. Буханов писав, що нордична ідея Гітлера отримала розвиток саме в працях Розенберга і Дайца. За їхніми уявленнями, раса – це зовнішній прояв душі. Расова душа – рушійна сила історії. Змішування рас не припустимо, адже призведе до катастрофи в расовій системі. Расово чужді елементи руйнують внутрішню структуру нордичної раси. Хоча саме природа регулює вимирання гірших рас. Тому метою націонал-соціалізму є відродження єдиного народного організму в рамках «нордичної Європи» з центром біля Північного і Балтійського морів.

У червні 1939 р. Розенберг заявив, що термін «нордична ідея» використовується націонал-соціалістами в подвійному ракурсі. По-перше, як «біологічно-культурний союз», «біологічну спорідненість» народів Північного і Балтійського морів, і визначає головні риси їх характеру незалежно від особливостей політичного розвитку цього регіону. По-друге, в якості безпосередньої соціальної, економічної і культурної спорідненості долі нордичних народів.

Північна нордична раса, по Розенбергу, поклала початок європейській і світовій цивілізації, тому консолідація усіх нордичних народів на принципах націонал-соціалізму є найважливішою умовою для відродження Європи. Для збереження «нордичної Європи» необхідно було об'єднати зусилля Німеччини, скандинавських країн, Фінляндії і Англії. Професор Дайц включив в «нордичну Європу» ще російську Сибір і Північну Азію, територію до Тихого океану. Потім його ідея розширення життєвого простору нордичної раси за рахунок радянських земель з'явилася у Розенберга.

Із 1921 р. в Німеччині діяло «Нордичне товариство», що пропагувало нордичні ідеї. Згодом підпало під опіку зовнішньополітичного відомства НСДАП і стало певним посередником в німецько-скандинавських відносинах. Товариство мало представництва по всьому рейху, щорічно проводило в Любеку тематичні з'їзди («Нордична спільність душі», «Нордична і європейська ідея»), на яких виступав Розенберг. Товариство видавало газети «Дер норден» і «Ді расе», одним з редакторів яких був проф. соціальної антропології Йєнського університету Ганс Гюнтер. У 1941 р. кадровий склад рейхскомісаріату «Остланд» (Прибалтика і Білорусь) був укомплектований з членів «Нордичного товариства» на чолі з його президентом [5, с.11-12, 33, 79-84].

Попри те, що Розенберг у 1937 р. отримав Національну премію за значні досягнення в розробці і впровадженні ідей націонал-соціалізму, посилення і зміцнення філософії нацизму, можна погодитися з думкою німецького історика Е. Нольте про те, що у «Міфі» читачі знаходять лише «дивні екскурси естетичного і історико-філософського характеру». Гітлер не завжди розумів і поділяв думки Розенберга, вважаючи його «самовпевненим прибалтом, котрий надто плутано мислить» [10, с. 70].

Панування расової ідеології в нацистській Німеччині мало співвідносилось із зовнішньополітичними кроками уряду, і сильно компрометували його. Під час Другої світової війни Гітлер уклав союз з Японією та Італією, хоча японці й італійці вважалися представниками нижчих груп в расовій піраміді нацизму. У «Майн кампф» він намагався пояснити розвиток японської культури і техніки арійським впливом на неї. «Основою життя цієї частини Сходу є могутня науково-технічна робота Європи і Америки, тобто арійських народів, а не особлива японська культура. ...Сучасний японський розвиток має арійське походження. ...Японія – це носій, а не засновник культури», - писав він [19, с. 74-75]. Отже, від своїх майбутніх військово-політичних партнерів Гітлер не був у захваті ще у 1920-ті роки, а вважав їх соціально-економічний, політичний і військовий розвиток впливом і заслугою інших більш високих культур. Хоча під час війни цей факт замовчувався нацистською пропагандою, а навпаки здобутки союзників по «Троїстому пакту» (Берлін-Рим-Токіо), до якого згодом приєдналися Угорщина, Румунія, Словаччина, всю війну возвеличувалися і постійно були на слуху.

Таким чином, расові теорії ХІХ – початку ХХ ст. стали базовим фундаментом для формування і обґрунтування нацистського расизму, який увібрав в себе усі теоретичні напрацювання мислителів суспільствознавчої думки тієї складної, буремної епохи. Їх расові концепції були оцінені теоретиками нацизму і реалізовані на практиці гітлерівським режимом.

Джерела та література

1. Розанов Г. Германия под властью фашизма (1933-1939) / Герман Розанов; [пер. с нем. Г.Гайдука, А.Егзарова]. – М.: Международные отношения, 1964. – 516 с.
2. Бланк А. Идеология германского фашизма: Материалы к спецкурсу для студентов исторических факультетов. Ч. 3. /А.С.Бланк; Вологодский государственный педагогический институт. – Вологда: Областная типография, 1974. – 123 с.
3. Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика / Б.Н.Бессонов. – М.: Высшая школа, 1985. – 279 с.
4. Галкин А. Германский фашизм / А.А.Галкин. – М.: Мысль, 1989. – 352 с.
5. Буханов В. Европейская стратегия германского фашизма (1933-1939) / В.А.Буханов. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 164 с.

